

DUŠAN DRBOHLAV
(EDITOR)

UKRAJINSKÁ PRACOVNÍ MIGRACE V ČESKU

MIGRACE – REMITTENCE
– (ROZVOJ)

KAROLINUM

Ukrajinská pracovní migrace v Česku

Migrace – remittance – (rozvoj)

Dušan Drbohlav (editor)

Recenzovali:

RNDr. Boris Divinský

Mgr. Michal Nekorjak, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Václav Hozman

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

Text © Dušan Drbohlav (editor), 2015

Photography © Eva Janská a Zdeněk Čermák, 2015

ISBN 978-80-246-2995-7

ISBN 978-80-246-3035-9 (pdf : online)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Poděkování	11
Úvod (<i>Dušan Drbohlav</i>)	13
Část I. Teoreticko-metodologické základy	23
1. „Migrace – remittance – rozvoj“: realita a teoreticko-metodologické zarámování paradigmatu (<i>Dušan Drbohlav</i>)	25
Část II. Kontext ukrajinsko-české migrace	51
2. Socioekonomický a demografický kontext česko-ukrajinské migrace (<i>Zdeněk Čermák, Milan Lupták</i>)	53
Část III. a) Empirie (vlastní výzkumy) – Jak to vypadá? Co je za tím?	67
3. O zrodu a významu remitencí v hospodaření migrantů v cílové zemi (Příklad ukrajinských migrantů v Praze) (<i>Dušan Drbohlav, Eva Janská, Zdeněk Čermák</i>)	69
4. Každodennost a časoprostorová mobilita ukrajinských migrantů v Praze. Život pro zítřek (<i>Dita Čermáková, Jakub Novák, Dušan Drbohlav</i>)	97
5. Transnacionalismus a pracovní migranti: typologie remitujících Ukrajinců v Česku, resp. Praze (<i>Eva Janská</i>)	123
6. Co ovlivňuje velikost remitencí ukrajinských migrantů v Česku? (<i>Dušan Drbohlav, Dagmar Džúrová</i>)	139
7. (Ne)využití lidského kapitálu Ukrajinců v Česku (<i>Ondřej Valenta</i>)	161
8. Kdo jsou ukrajínští migranti, kteří posílají peníze do zahraničí? Analýza faktorů ovlivňujících posílání peněžních remitencí (<i>Yana Leontiyeva</i>)	185
Část III. b) Empirie (vlastní výzkumy) – Jak na to?	201
9. Česká migrační a rozvojová politika (<i>Robert Stojanov, Barbora Duží</i>)	203
10. Remittance a metodiky jejich měření: případová studie Česka (<i>Robert Stojanov</i>)	241
Závěr (<i>Dušan Drbohlav</i>)	263
Summary	269
Seznam zkratk	272

Seznam tabulek	274
Seznam grafů	276
Seznam obrázků	277
Seznam fotografií	278
O autorech	279

Peníze jsou dnes nervem věcí.

Bión z Borysthenu, 3. století před naším letopočtem
(Hartl, B. 1994: 246, Věčný inspiromat, Praha, Svoboda)

Chytrý Odysseus životem štvaný řekl své ženě:

Ženo má, ještě konce všem útrapám není.

Čeká mě ještě práce, nezměrná, trudná,

a musím ji skončit.

(Homér, 1987: 372, Odysseia, Praha, Naše vojsko)

PODĚKOVÁNÍ

Dík patří Grantové agentuře České republiky, s jejíž finanční podporou kolektiv týmu Geomigrace v letech 2010–2012 realizoval projekt „Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Česko jako cílovou zemi a Ukrajinu jako zemi zdrojovou (se zaměřením na analýzu remitencí)“ (č. P404/10/0581). Hlavní výsledky tohoto projektu jsou totiž z velké části obsahem této knihy.

Poděkování je rovněž adresováno všem respondentům, kteří se v různých typech šetření zúčastnili daného projektu či dalších přidružených průzkumů zkoumajících mezinárodní migraci a remitence. Bez jejich spolupráce by projekt nemohl být realizován a nevznikla by ani tato kniha.

Poděkování si zaslouží také Lenka Pavelková, která se významně podílela na formálních úpravách celého textu.

Knihu věnujeme památce kolegů z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze – Janě Temelové a Jakubu Novákovi, kteří tragicky zemřeli v květnu 2014 při automobilové nehodě. Jakub Novák je také spoluautorem jedné z kapitol této knihy.

ÚVOD

DUŠAN DRBOHLAV

ÚVODEM ÚVODU

Tato kniha je především o penězích. O penězích, kterých nikdy není hodně a někdy jich je skutečně velmi málo, jindy žádné. Jen bloud pochybuje o tom, že peníze jsou v dnešním světě důležité, a migrační motivace mnoha migrantů to jenom potvrzují. Mnozí migranti jezdí do zahraničí právě a jenom proto, aby tam peníze vydělali a poté část z nich (někdy velmi podstatnou) poslali či převezli většinou vlastním rodinám zpět do zdrojové země migrace. Tato kniha však není zdaleka výlučně jenom o těchto penězích¹, které nazýváme zjednodušeně remitencemi (viz blíže a přesně kap. 1), je zejména o tom, kde se tyto remitence berou/rodí, jakou mají váhu ve srovnání s příjmy a ostatními výdaji, za jakých podmínek, v jakém prostředí a v jakém životním stylu migranta jsou vydávány, co samotný pracovní pobyt pro migranty v zahraničí znamená – co jim přináší a co bere, jaké faktory ovlivňují to, zda někdo remitence vůbec posílá, a když ano, tak v jaké výši a za co jsou potom také remitence ve zdrojové zemi utraceny. Kniha je i o politikách, opatřeních, která migraci a remitování nějakým způsobem usměrňují, a je i o statistikách, které o migračních a remitencích přinášejí podrobnější informace. Kniha se také částečně dotýká rozvoje, jehož jsou migrace a remitence nedílnou součástí. Autoři realitu mapují na příkladu analýzy chování ukrajinských pracovních migrantů v Česku, především v prostředí hlavního města Prahy a jeho okolí, nicméně vše je rámováno přehledem obecnějších podmínek na globální úrovni i konkrétním představením relevantních aspektů reality Ukrajiny a Česka.

V tomto úvodu bude podrobněji představen – a to nejprve v obecnější a poté v detailnější poloze – obsah knihy se specifikací některých důležitých konceptuálních či teoretických a metodologických a metodických parametrů. Nejprve však musíme komentovat jednu důležitou změnu v charakteru mezinárodních migračních pohybů. Ta se dotýká jak globální roviny, tak především samotné Ukrajiny a jejích migrantů. V širokém slova smyslu umocňující se politická nestabilita (konflikty plodící obecně násilí a porušo-

1 Jak mimo jiné také Lindley (2009) poznamenává: „...tak jako migranti nejsou ‚pouze práce‘, remitence nejsou ‚pouze peníze‘“ (Lindley 2009: 1315).

vání lidských práv) v některých regionech světa (realita posledních několika let, ale hlavně měsíců) – např. v oblasti severní a střední Afriky, Blízkého východu, Afghánistánu či Ukrajiny eskalující do otevřených válečných střetů, ať již uvnitř hranic jednotlivých zemí či mezi zeměmi – vyvolává vlastně dlouhodobé uprchlické migrační vlny. Ty mění struktury migračních toků ve smyslu výrazného posílení tzv. vynucené migrace. Svět se tak dostává do uprchlické krize, kdy jsou v pohybu jak uvnitř jednotlivých zemí (tzv. vnitřně vysídlené osoby – *internally displaced persons*), tak mimo svoji zemi miliony utečenců. „Vynucená migrace z důvodu konfliktů je od konce 2. světové války na své nejvyšší úrovni a dotýká se více než 51 milionů lidí“ (Migration 2014: 1 a 16²). A většina z nich hledá ochranu opět v méně rozvinutých zemích, ze kterých většinou také tyto uprchlíci pocházejí, avšak dotčena je i Evropa – např. podle statistik v Migration News Sheet (2014) lze dnes odhadovat, že počet žadatelů o azyl dosáhne v Německu v roce 2014 více než 150 000 (v roce 2013 to bylo 110 000, nejvíce ze všech zemí světa). Počty žadatelů o azyl již dnes (data za říjen 2014) překročily výši z roku 2013 ve Švédsku (54 000) – Migration 2014: 20.

Současné události na Ukrajině³ řadí tuto zemi k důležitým zdrojům migrační nestability, produkující vnitřně vysídlené i „vynucené mezinárodní migranty“. Odhaduje se, že více než jeden milion lidí, tedy asi tři procenta ukrajinské populace, již kvůli konfliktu na Krymu a ve východních částech Ukrajiny migrovalo (Migration 2014: 20).

Závěr je z perspektivy tématu této knihy jasný: současná migrační situace se dramatizuje a heterogenizuje⁴. K tradičně a stabilně nejpočetnější skupině mezinárodních ekonomických migrantů, jejichž hlavní motivací je práce a výdělek a jejichž pohyb lze označit za dobrovolný, se nyní ve větších počtech, a to i ve vyspělých imigračních zemích, přidává i početná skupina těch, kteří byli k pohybu donuceni nenadálou eskalací konfliktů. Mezi oběma skupinami je tedy významný rozdíl – základní charakteristiky, podmíněnosti a „pravidelnosti“ svázané s jejich pohyby jsou velmi odlišné, nesrovnatelné. Objektem našeho výzkumu je skupina první – pracovní mezinárodní migranti, kteří reprezentují tradiční a poměrně stabilní prvek i současného globalizujícího se světa.

2 Data pro rok 2013 uvádějí o šest milionů více než v roce 2012 (World Bank 2014: 17).

3 O současném vývoji na Ukrajině a o faktorech, které stojí v pozadí konfliktů, obsáhle informuje např. Karácsonyi a kol. (2014).

4 Blíže o aktuální migrační situaci – viz kapitola 1, ale např. i OECD (2014).

OBECNĚJI O OBSAHU A FORMĚ KNIHY

Jak již bylo výše uvedeno, kniha je založena na výsledcích tříletého projektu Grantové agentury České republiky (viz poděkování), na kterém pracoval výzkumný tým Geomigrace z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze v letech 2010–2012.

Kniha se soustřeďuje především na analýzu tzv. peněžních remitencí ukrajinských pracovníků v Česku⁵ (pobývajících zejména, avšak ne výlučně, v hlavním městě Praze a jeho okolí), které zkoumá v různých dimenzích a perspektivách – nikoliv však osamoceně, nýbrž v širokém kontextu problematiky mezinárodní migrace. Přitom se také částečně dotýká s tím úzce svázaného tématu socioekonomického – obecně společenského rozvoje v migračně zdrojové zemi, Ukrajině. Spíše omezená a fragmentovaná pozornost věnovaná rozvoji v empiricky laděných kapitolách – ve srovnání s analýzami samotné migrace a remitencí – stojí za skutečností, proč je slovo rozvoj v podtitulu knihy dáno do závorky. K samotné problematice rozvoje lze doporučit např. následující zdroje poznání: Pieterse 2010, Willis 2011, Potter et al. 2008, Novotný 2007.

Vlastní uchopení problematiky remitencí reflektuje situaci v odborné literatuře, resp. na výzkumném poli, kde problematika komplikovaných, složitě podmíněných vztahů mezi migrací, remitencemi a rozvojem zatím zůstává v mnoha ohledech neprobádána. Tato otázka je často doprovázena i velmi rozporuplnými výsledky, postrádá jasnější kontury vyprofilovaných pravidelností, a tedy i jasně formulovaných, robustnějších (makro) konceptů, nebo dokonce teorií. V knize přesto využíváme určité vybrané existující koncepty či teoretické perspektivy. Analyzovaná problematika remitencí ukrajinských migrantů je viděna nejenom v kontextu ryze česko-ukrajinských ekonomických, sociálních, demografických a geografických souvislostí, ale též ve vazbě na globalizující se realitu mobilního světa pomocí konceptu migrační transnacionalizace. Na mikroúrovni je analýza remitencí v knize provázána především s výzkumem životního stylu a denního rytmu ukrajinských migrantů (skrže koncept každodennosti) a také s konceptem „time-space“ geografie, pomocí něhož jsou mapovány časoprostorové snímky pohybu migrantů po hlavním městě Praze. Jde o unikátní přenesení analýzy z jinak poměrně standardně zkoumané domácí populace na cizince.

5 Zkušenosti z výzkumu ukázaly, že americký dolar představuje pro ukrajinské migranty jakousi magickou měnu, které důvěřují a na kterou si většinou mění své výdělky v zahraničí. Ve výzkumech, o něž se příspěvky v knize opírají, se finance zjišťují a vyjadřují ve třech měnách – v amerických dolarech (USD), v ukrajinských hřivnách (UAH) a v českých korunách (CZK, Kč), přičemž jsou použity směnné kurzy vždy s ohledem na dobu, ve které daný výzkum probíhal – viz blíže příslušné kapitoly.